

A POGROM UTÁN

A kormány magyarázkodik

Emlékezzünk vissza Kállay Miklós miniszterelnök egyik kijelentésére, amelyet 1942. július 15-i képviselőházi beszédében tett:

„Én és ez a nemzet rendelkezünk azzal a bátorsággal, hogy amit tettünk, arról be is számoljunk, mert azt nincs okunk senki előtt eltitkolni.”

Vizsgáljuk meg, valóban ilyen becsületesen foglalkoztak-e a magyar kormánykörök azzal, ami történt, jelen esetben az újvidéki vérengzéssel. Az újvidéki katasztrófa még a Bárdossy-kormány idején játszódott le. Nos, a Bárdossy-kormányban nem volt meg az a bizonyos bátorság, hogy amit tett, arról be is számoljon. Úgy mondjuk, „amit tett”, mert ha nem is adott a kormány határozott utasítást több ezer ártatlan ember legyilkolására, de tudott róla, és nem akadályozta azt meg. A felelős kormányférfiak lelkiismerete nem lehetett tiszta, mert ha az lett volna, akkor azonnal nyilvánosságra hozzák, hogy bűncselekmény történt, és a bűnösöket szigorúan felelősségre vonják. De nem ezt tették, hanem megkísérelték a bűncselekményt titokban tartani. Ezzel kapcsolatban Illés I. Miklós külügyminisztériumi titkár 1942. február 28-án kelt napi jelentéséből idézünk:

„Az újvidéki eseményekről a szerbek, magyarok és németek írnak. A katonai ellenőrzés minden levélpostát, amely a kezébe kerül, feltartóztat és megsemmisít. A levelekből kitűnőleg 3000—5000 között váltakozik az áldozatok száma. Több olyan levelet is olvastam, melyet az Újvidékkel szomszédos helységekből adtak fel, és melyben leírják a látottakat.

Miután a cenzúra nem totális, nincs kizárva, hogy mégis kikerültek hírek az újvidéki eseményekről.”⁷⁴

Olyan cenzúrát még nem találtak fel, amely megakadályozhatta volna, hogy a hírek kiszűrődjenek. Már a razzia ideje alatt is, de utána még inkább elterjedt az események híre, és újabb részletek láttak napvilágot. A kormány első elgondolása tehát, hogy a vérengzéseket kerekén letagadja, kudarcot vallott. A hazai és külföldi haladó közvélemény olyan mély felháborodással fogadta az újvidéki pogrom hírért, hogy Bárdossy László minisztereinök, aki az eseményekért a legnagyobb mértékben felelős volt — egyéb okok miatt is —, lemondásra kényszerült. Azután jött Kállay Miklós, és kijelentette, hogy nincsen okuk a történeteket eltitkolni. Ami azt illeti, okuk nem is egy lett volna, csak éppen lehetőségük nem volt rá. Nem a Bárdossy-kormány, de nem is a Kállay-kormány kezdte el bolygatni a pogrom ügyét, annak hátterét és a felelősség kérdését. Előbb vagy utóbb foglalkozni kellett vele, mert a közvélemény állandóan napirenden tartotta, és ez a kormány számára veszélyes helyzetet teremtett. Meg kellett nyugtatni a kedélyeket, és egyúttal elterelni a figyelmet az igazi felelősökről. A hivatalos álláspont tehát valamelyest megváltozott. Kállay Miklós 1942 nyarán már nem tagadta le a razziát, hanem olyan szükséges és jogszerű cselekménynek minősítette, amelynek — nem a kormány, de nem is a razziát végző karhatalom hibájából — ártatlan áldozatai is voltak. Noha itt, Magyarországon kevesen hitték el,

a külföldi közvélemény megtévesztésére még 1943 végén is ezt az átlátszó hazugságot próbálták felhasználni. Ebből a célból kaptak Magyarország külképviseleti szervei egy öt oldalra terjedő, koholmányoktól és a tények szándékos elferdítésétől hemzsegő „tájékoztatót” a bácskai viszonyokról. A tájékoztató felhasználására a Külügyminisztérium az alábbi utasítást adta ki:

„Külföldi lapokban az 1942. évi január hónapban a Délvidéken foganatosított rendszabályok rendkívül túlozva és kifejezetten magyarellenes beállításban láttak napvilágot. Erre való tekintettel bizalmas tájékoztatásul mellékelten csatolom az illetékes magyar hatóságoknak az eseményekről összeállított ismertetését azzal, hogy azt méltóságod adandó alkalmalmmal beosztottjain keresztül is megfelelő módon felhasználni szíveskedjék.

A felhasználást abban az esetben látom kívánatosnak, ha más oldalról említenék a délvidéki eseményeket, és azokat a magyarok kegyetlenkedésének tüntetnék fel. Rá lehetne mutatni arra, hogy a magyar hatóságok részéről foganatosított intézkedések a nagyarányú rendbontó és az állam biztonságát súlyosan veszélyeztető cselekmények elfojtására irányultak csupán. A rendbontók sorában előfordult áldozatok számára a lehetőség szerint nem kívánatos rátérni.”⁷⁵

Ugyanaz a közfelháborodás, mely hozzájárult Bár dossy bukásához, kényszerítette Kállayt arra, hogy legalább a tárgyilagosság látszatával vegye elő az újvidéki eseményeket. Egyszerűen nem lehetett kitérni a probléma elől. Ekkor mondotta el Kállay 1942 nyarán emlékezetes képviselőházi beszédét, amelyben az őszinteség igényével lép fel, ugyanakkor elkendőzi a felelősséget, meghamisítja a tényeket, szóval a közvélemény félre-

vezetésével akarja a problémát „tisztázni”. Hogy mennyire csak porhintés volt az egész vizsgálat célja, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az újvidéki pogrom főbűnösei ellen indított eljárást rövidesen, 1942 augusztusában megszüntették. Később sokkal súlyosabb érvek kényszerítették a Kállay-kormányt arra, hogy a főbűnösök megbüntetésével komolyabban foglalkozzék.

1943-ban a háború Németország és csatlósai számára nyilvánvalóan kedvezőtlen fordulatot vett. Egyre bizonyosabbá vált, hogy a magyar uralkodó körök rossz lóra tettek. A józanabb politikusok előtt már csak egy cél lebegett: minél kevesebb veszteséggel megúszni a háborút, otthagyni a német hajót, mielőtt az végleg elsüllyedne. Csakhogy ez nem ment olyan könnyen. A Horthy-rendszer Gömbös óta túl sokszor és túl egyértelműen bizonyította be németbarátságát. És nem egy esetben túlságosan kompromittálta magát a németek mellett. Ilyen eset volt többi között a bácskai bevonulás és utána az újvidéki pogrom, amely ugyan jól jött a németeknek, de nagyon megrontotta a magyar—jugoszláv viszonyt. A nyugati szövetséges hatalmak felé orientálódó Kállay-kormány számára így vált Újvidék egyre nagyobb teher-tétellé, és így vált egyre időszerűbbé, hogy tisztázza magát a felelősség alól. A kormány elképzelését legvilágosabb fogalmazásban a belgrádi magyar főkonzul 1943. október 1-én kelt jelentésében találjuk meg:

„Dr. Várady Imrének Beslicéssel* folytatott újabb megbeszéléseit az alábbiakban van szerencsém összefoglalni:

1. Az újvidéki események jóvátétele. Beslicé szük-ségesnek tartaná, hogy a büntetések ellen eljárást indítsanak, és pedig oly módon, hogy erről a nagy-

* Dr. Várady Imre bánáti magyar ügyvéd a királyi Jugoszláviában képviselő volt. Nikola Beslic volt közlekedésügyi miniszter a német megszállás idején visszavonultan élt.

közönség is tudomást vegyen. Egy pár ítélettel példát kellene statuálni, ezeket az ítéleteket propagandisztikus módon felhasználni. Ezáltal — úgymond — a felelősség a büntetésekre lenne áthárítva, és a magyar kormány mentesülne a komplicitás vádja alól.* Ez egyszerismind megkönnyítené a magyarbarát szerbek helyzetét is a saját véreik előtt.”⁷⁶

Bár ezt a kijelentést nem a magyar kormány, hanem egy szerb közéleti személyiség tette, de tökéletesen kifejezte a magyar kormány álláspontját: a tengelyhatalmak vereségének esetére biztosítani a visszavonulás útját. Többek között normalizálni kellett a szerbekhez való viszonyt is, és e célból gesztusokra volt szükség. Ilyen gesztusok lettek volna: a Kállay-kormány biztosítja a szerbeket, hogy nem felelős a bácskai terrorcselekményekért, és lépéseket tesz az újvidéki pogrom jóvátetele irányában.

Horthy Miklós kormányzó is szükségesnek látta, hogy nyilatkozzék az újvidéki eseményekről. 1944. március 15-re tervezett, de el nem mondott rádióbeszédében többek között ezt olvashatjuk:

„Újvidéken egy csetnik betörés következtében megengedhetetlen és elítélendő cselekmények fordultak elő, de a felelősök és bűnösök haditörvényszék elé kerültek, és legszigorúbban meg lettek büntetve. A legenyhébb büntetés 10 évi fegyház volt. Az újvidéki túlkapásokat mindnyájan elítéljük, de ott körülbelül 3000 ember vesztette életét, kik között a harc hevében, sajnos, sok ártatlan is akadt.”⁷⁷

1944 elején, amikor a szovjet hadsereg már a Kárpátok előtt állott, a felelős magyar kormányférfiak mind igyekeztek kibújni a felelősség alól, és azt bizonygatták,

* Az én kiemelésem. — B. J.

hogy Újvidékért minden jóvátételőt megtettek. Látni fogjuk, hogyan képzelték el a felelősségre vonást és az anyagi károk jóvátételét.

„Felelősségre vonás!”

Mint tudjuk, a razziával kapcsolatos első kivizsgálást maga Feketehalmy-Czeydner folytatta le, így ez a vizsgálat természetesen nem talált semmi rendellenességet. A vérengzés főbűnösei szinte megdicsőültek. A vezérkari főnök kitüntetésre terjesztette fel őket. Grassy a keleti frontra ment, és az ukrán lakossággal szemben szerzett „érdemeiért” tábornokká lépett elő. Zöldy Márton csendőr hadnagyból százados lett, egyszerűen semmi jel nem mutatott arra, hogy felelősségre akarnák vonni őket. A Feketehalmy-Czeydner-féle „kivizsgálás” azonban olyan felhőborító volt, hogy azt más, az eseményekben közvetlenül nem érdekelt személyekkel kellett elvégeztetni.

1942 áprilisában újabb bizottságot küldtek ki Újvidékre Babós József hadnagy ezredes vezetésével. A bizottság háromhónapos munkája kiderítette, hogy nem felelőtlen túlkapások, hanem előre kitervelt tömeges gyilkosságok történtek a razzia alkalmával, ezért Babós a razzia parancsnokai ellen ügyészi nyomozó eljárást kért. A vezérkari főnök 1942. július 10-én Ü. 339/42. szám alatt ezt az ügyészi nyomozó eljárást el is rendelte. Mindez még a közvélemény nyomására hozott látszatintézkedések közé tartozik. A kormány ekkor még nem gondolt komolyan a bűnvádi eljárás végigvitelére. Feketehalmy-Czeydneréknek ugyancsak hatalmas pártfogói lehettek, mert Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök közbenjárására a bűnvádi eljárást a kormányzó 1942. augusztus 13-án kelt legfelsőbb elhatározásában megszüntette.⁷⁸ Mindössze az történt, hogy Feketehalmy-

Czeydnert és Deák László ezredest nyugdíjba küldték. A három főbűnös egyelőre megmenekült a felelősségre vonástól. A kisebb bűnösök, a hóhérlégénység közvetlen parancsnokai ellen az „eljárás” tovább folyt. Ezek valamennyien csendőrtisztek voltak, név szerint a következők: Báthory Géza, Fóth Ferenc, Gaál Lajos és Horvay József csendőr alezredek, Budur Károly, dr. Csáky József, dr. Kacskovics Balázs, dr. Képiró Sándor, dr. Kun Imre, Stepán László és dr. Zöldy Márton csendőr századosok és Gerencsér Mihály csendőr főhadnagy. Pártfogók azért nekik is voltak. A minisztertanács 1943. március 16-án tárgyalta a csendőrség parancsnokának a csendőrtisztek ügyében előterjesztett kegyelmi kérvényét:

„A honvédelmi miniszter úr előadja, hogy az m. kir. csendőrség parancsnoka kegyelmi kérvényt szeretne előterjeszteni azon csendőrtisztek érdekében, akik 1942. január 4-től megtartott újvidéki ügynevezett átvizsgálás és tisztogatás alatt túllépték hatáskörüket, és olyan tettekre ragadtatták magukat, amelyek miatt bünvádi eljárást kellene ellenük megindítani. Miután ezen csendőrtisztek közül többen törzstisztek és főtisztek, a csendőrség parancsnokának nézete szerint a csendőrség tekintélyét veszélyeztetné a legénység előtt ez, ha most ezekkel szemben a bünvádi eljárás lefolytatnának. Javasolja tehát a csendőrség parancsnoka, hogy ezekkel szemben a bünvádi eljárás lefolytatása mellőztessék. Utal arra, hogy az m. kir. honvédség magas rangú tisztjeivel szemben is annak idején a bünvádi eljárás lefolytatása mellőztetett.

A miniszterelnök úr ez ellen állást foglalt. Nézete szerint a csendőrség tekintélyét a legénység előtt az nem veszélyeztetné, ha a legénység altisztjei látnák azt, hogy megbüntetik azon tisztet, akik ilyen súlyos mulasztást és vétséget követnek el. A ma-

gyar állam tekintélyét csak növelné a délvidéki szerbek előtt, ha látnák azt, hogy a vétkesek nem menekülnek el a büntetés elől. A miniszterelnök úr előadja, hogy külföldön akkreditált követeink is állandóan kérnek adatokat az újvidéki súlyos és igen sajnálatos eseményekről. A külföldön is mindenki azt mondja, hogy a magyarokról eddig mindig azt tartották, hogy humánusak, és a magyar gavallér, úri nemzet és alkotmányos ország. Ha ilyen súlyos esetek a montenegróiaknál vagy más délszláv népeknél eddig előfordultak vagy előfordulnak, úgy ezek nem keltenek olyan nagy megütközést, mert hiszen a délszlávok maguknak sohasem arrogálták azt, hogy őket humánus, gavallér, úri nemzetnek és alkotmányos országnak tartsák külföldön (*sic!*). Példát kell statuálni, és a bűnösöket meg kell büntetni.”⁷⁹

Kállay felszólalása a minisztertanácsnak ezen az ülésén jól mutatja, mennyire a körülmények kényszerítő hatására foglalkozott a magyar kormány az újvidéki vérengzés ügyével. Elővették a kisebbeket, míg a három főbűnös szabadon járt-kelt az országban. 1943 márciusában még úgy gondolták, elég, ha a kisebb bűnösök ellen produkálnak valamilyen bűnvádi eljárást.

1943 végén, a korábbi helyzettel szemben, a magyar kormánynak nagyon súlyos indokai voltak arra, hogy lépéseket tegyen az újvidéki ügy felszámolására. A világháború menetében bekövetkezett döntő fordulat után teljesen világossá vált, hogy a tengelyhatalmak elvesztették a háborút. Az angolszászok szicíliai partraszállása után 1943 júliusában Olaszországban eltávolították a hatalomból Mussolinit, és Badoglio tábornagy alakított kormányt. Badoglio, bár hangoztatta, hogy folytatja a háborút a németek oldalán, titokban fegyverszüneti tárgyalásokba kezdett az angolszász szövetséges hatalmak-

kal. Szeptember elején az olaszok kiugrottak a háborúból, s ezzel súlyos csapás érte az amúgy is állandó stratégiai defenzívában levő tengelyt.

A Kállay-kormány alapvető politikai elképzelése hasonló volt az olaszokéhoz: szakítani a német szövetségessel, és az angolszászok oldalára állni. Ebben az időszakban hivatalos és félhivatalos nyilatkozatok mind sűrűbben hangoztatták, hogy Magyarország tulajdonképpen nem is áll harcban a nyugati szövetséges hatalmakkal: Angliával és az Amerikai Egyesült Államokkal. Augusztus 17-én a magyar kormány hivatalosan is közölte a szíriai angol követtel, hogy a magyar hadsereg hajlandó letenni a fegyvert az angolszász csapatok előtt, mihelyt azok elérik a magyar határt. Szeptember 9-én az angolok eljuttatták a magyar kormányhoz a fegyverszüneti egyezmény előzetes tervezetét. Miközben a Kállay-kormány fegyverszünetről tárgyalt a nyugati hatalmakkal, megmaradt az aktív szovjetellenesség talaján. A magyar uralkodó körök rettegtek attól, hogy az országot szovjet csapatok szállják meg. Ez a rettegés pedig nagymértékben csökkentette a németektől való elszakadási törekvések hatékonyságát, hiszen a szovjet hadsereg feltartóztatását — csak a németektől várhatták. A kormány egész fegyverszüneti próbálkozása azon az elgondoláson alapult, hogy az angolszászok partra szállnak a Balkánon, és a szovjet hadsereget megelőzve érik el Magyarország területét. Ez az elgondolás még az 1943-as év folyamán megdőlt.

A magyar kormány kénytelen volt tapasztalni, hogy a szövetségesek megosztása, a Szovjetunió kirekesztése a fegyverszüneti tárgyalásokból: keresztülvihetetlen. A teheráni konferencia egyébként is kimondta, hogy a fegyverszüneti tárgyalások alapja egyedül a feltétel nélküli megadás lehet. Összeomlott a balkáni partraszállásba vett hit, amikor nyilvánosságra került, hogy az angolszászok nem itt, hanem Nyugat-Európában nyitják meg a

második frontot. Mindenesetre 1943 végén még a balkáni partraszállás reménye határozta meg a magyar kormány magatartását a balkáni népekkel szemben.

A magyar kormány megváltozott magatartása a jugoszlávok iránt békülékeny gesztusokban jutott kifejezésre. Mindenekelőtt az újvidéki ügy felszámolására gondoltak. Ezt a gesztust nem csupán Jugoszláviának, hanem legalább ugyanolyan mértékben, sőt elsősorban az angolszászoknak, továbbá a világgözüvéleménynek is szánták. Mindenesetre érthető, hogy 1943 októberében, nem sokkal az olasz fegyverszünet után, a magyar fegyverszüneti tapogatózásokkal egyidejűleg indították meg újra a délvidéki vérengzések három főbűnöse elleni bűnvádi eljárást. Erre a kormányzó 1943 októberében adta ki legfelsőbb elhatározását:

„Minthogy vitéz Feketehalmy-Czeydner Ferenc nyugállományú altábornagynak, vitéz Grassy József vezérőrnagynak és vitéz Deák László nyugállományú ezredesnek a Délvidéken lefolyt tisztogatási műveletek alatt tanúsított magatartása az időközben felmerült újabb adatok szerint lényegesen súlyosabb megítélés alá esik, mint amely a bűnvádi eljárás megindításának, illetőleg folytatásának mellőzése tárgyában az 1942. évi augusztus hó 13. napján Gödöllőn kelt elhatározásom alapjául szolgált, elrendeltem, hogy az illetékes parancsnok a Kbp. 402. §-ának 1. pontja alapján a nevezettek elleni bűnvádi eljárás megindítása, illetőleg folytatása iránt — korábbi elhatározásomra tekintet nélkül — haladéktalanul intézkedjék.

Kelt Gödöllőn, 1943. évi október hó 11. napján.

*Horthy Miklós*⁸⁰

Újra hadbírótság elé idézték és súlyos szavakkal bélyegezték meg, de — *Szombathelyi kifejezett kívánságára* — érdekes módon szabadlábon hagyták őket. A magas pártfogók el tudták érni, hogy egyiküket se tartóztassák le, mert hiszen a helyzetük komolyra fordult, és várható volt, hogy ítélet is lesz. A bűnügy főtárgyalása 1943. december 14-én, a vezérkari főnök bíróságának Margit körút 85/87. szám alatti főtárgyalási termében kezdődött meg, és egy hónapnál tovább tartott. Közeledett az ítélethirdetés ideje, amikor az ügyben váratlan fordulat következett be. A január 17-i tárgyaláson a 15 vádlott egyike, Zöldy Márton csendőr százados nem jelent meg. Másnap az újságok újabb szenzációs közleményt hoztak:

„Az MTI jelenti: A magyar katonai történelemben példa nélkül álló megdöbbentő eset történt: magas rangú katonák megszöktek a felelősségre vonás elől. Feketehalmy-Czeydner Ferenc ny. áll. altábornagy, Grassy József vezérőrnagy, Deák László ny. áll. ezredes, az 1942 januárjában Újvidéken történt eseményekkel kapcsolatban folyamatba tett katonai bűnvádi eljárás során az ítélethozatal elől megszöktek, jóllehet minden lehetőségük megvolt a védekezésre, s letartóztatásban sem voltak. Vádlott társaikat, akiket vezettek, cserben hagyták, s ezzel önmaguk felett mondották ki az ítéletet. E cselekedetük folytán mindhárman közönséges szökevényeknek is minősülnek, az ezzel járó összes következményekkel, és a felelősségre vonást ebben a vonatkozásban sem kerülhetik el. Az illetékes katonai hatóságok a nyomozólevelet mindhármuk ellen kiadták.

Ugyancsak nyomozólevelet adtak ki a szökésben levő dr. Zöldy Márton csendőr százados ellen is.”⁸¹

A közleményt és a főbűnösök szökését január 18-án a minisztertanács is megtárgyalta:

„A miniszterelnök úr utal arra a kommunikére, amelyet a vezérkari főnökkel való egyetértésben Feketehalmy-Czeydner Ferenc nyugalmazott altábornagy, Grassy József tényleges állományú vezérőrnagy és társai szökése tárgyában az MTI útján kiadtak. A honvédvezérkar főnöke külön bírósága előtt folyt tárgyalás ellenük az újvidéki 1942 január havi sajnálatos eseményekkel kapcsolatban. A vizsgálat megállapította, hogy 3309 halálos áldozata volt az ország jóhírveve érdekei ellen annyira elítélendő vérengzéseknek, amelyekért a most szökésben levő fent említett magas rangú tábornokok és alantas tisztjeik voltak elsöben felelősek. A honvédvezérkar főnöke ellene volt annak, hogy ezen vádlottak előzetes letartóztatásban részesüljenek. Nem lehet eléggé elítélni ezeknek szökését. Erre még nem volt példa a honvédség történetében. Bajtársiatlan is volt a vád alá helyezett törzstisztekkel és főtisztekkel szemben, akiket így védtelenül itthagytak, és akik az ő szökésük folytán valószínűleg súlyosabb büntetésben fognak részesülni. Kiszöktek az ítélet előtt. Ezért járult ahhoz, ő, a miniszterelnök, hogy ilyen kemény hangú kommuniké adassék ki. Az ország mind nagyobb felháborodással tekint vissza ezen kegyetlen és a magyarok jellemétől és eddigi felfogásától annyira idegenszerű, túlzott vérengzésekre. A honvédelmi miniszter szerint a szökésben levő tábornokok és tisztek tudták, hogy nem lesz halálos ítélet. Feltételezhető, hogy azért szöktek meg, mert az idők folyamán esetleges változások esetén féltek egy népitélettől és esetleg attól, hogy bizonyos körülmények között később a magyar kormány kényszerülve lesz őket büntetés céljából kiadni.”⁸²

Feketehalmy-Czeydner és társainak szökése nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is nagy port vert fel. Egyes sajtóorgánumok kiemelték, hogy a főbűnösök Németországba szöktek. Egy részlet a „Berni Tagblatt” 1944. január 19-én megjelent közleményéből:

„Újvidéken (szerbül Novi Sad, németül Neusatz) éppen két évvel ezelőtt a magyar karhatalom a szerb kisebbséggel súlyos incidensbe keveredett. Az incidens keletkezéséről szóló vélemények ellentmondóak, de kétségtelen, hogy azok szörnyű vérfürdőhöz vezettek a szerb kisebbség között, amelynek hivatalos adatok szerint 2550 szerb esett áldozatául. (A szerb—jugoszláv adatok lényegesen magasabbak.) A Kállay-kormány annak idején a magyar parlamentben megígérte a vétkesek megbüntetését. Mégis, most, amikor a főbűnösök, nevezetesen Feketehalmy altábornagy, Grassy tábornok és Deák ezredes elleni pert meg kellett kezdeni, az a helyzet állt elő, hogy ez a három magas rangú magyar tiszt megszökött, mégpedig Németországba. Mint egy budapesti jelentés mondotta, a három szökevényt deztörként fogják kezelni, és a magyar fővárosban feszülten várják, hogy a baráti Németország a három tisztet kiadja-e.”⁸³

A náci Németország természetesen nem adta ki a szökevényeket. Nagyon jól tudták, hova menjenek, hiszen szinte a szájukba rágták, merre van a kijárat. A szökés, bármennyire sajnálkozott is a kormány ország-világ előtt, várható volt. Azt is lehetne mondani, hogy megrendezték. Nem kemény hangú kommunikével, hanem a törvény teljes szigorával kellett volna a bűnösök ellen eljárni, ezt követelte az igazság, de ez felelt volna meg legjobban a Kállay-kormány politikai elgondolásának is, amely egy vesztes háború esetére menteni akarta a menthetőt. Megállapíthatjuk, hogy az újvidéki ügyben ugyan-

olyan kétkulacsos módon jártak el, mint a háborúból való kilépés kérdésében. Itt volt az újvidéki vérengzés három főbűnöse, akikkel nem tudtak mit kezdeni. Ellenük el kellett járni, hogy a kormány tisztázza magát a felelősség alól, és barátságos gesztust mutasson a szerbek és általában a szövetséges hatalmak felé, ugyanakkor a kemény eljárásnak az a következménye is lehetett, hogy magukra haragítják a németeket. Ezért látszott legjobb megoldásnak a per lefolytatása és a bűnösök megszöktetése. Mint Grassy a népbíróság előtt bevallotta, a kormány maga sugalmazta nekik, hogy szökjenek meg. A tárgyalásvezető bíró kérdésére, hogy mikor indult meg az újvidéki események miatt a vizsgálat, Grassy így válaszolt:

„Nem sokkal az események után, de ezt a vizsgálatot megsemmisítette a vezérkar főnöke. Ekkor kirendelték Babóst, ő április közepétől vizsgálta az ügyet június közepéig. Én akkor kimentem a harctérre. Babós akkor csinált egy 80 oldalas előadást, melyet felküldött a vezérkar főnökének. 1942-ben a kormányzó aláírta a pertörlést. 1943-ban újra vád alá helyeztek az 59. § alapján, de az ítélet elől kimentünk Németországba. Ekkor meg voltam győződve arról, hogy a kormánynak az az intenciója, hogy mi kimenjünk. Meg voltam győződve arról is, hogy Kállaynak és a vezérkar főnökének volt ez a kívánsága.”⁸⁴

Grassy vallomásának egy másik részében még jobban megvilágítja a szökés hátterét:

„Szökésünket Zeidner* intézte, ő senkinek előre nem árult el semmit, mert titoktartást fogadott annak, aki a szökést előkészítette. A hangulat az volt,

* — Feketehalmy-Czeydner.

Hogy itt a kormányzat részéről a Kállay-féle kettős játék folyik. Egyrészt a per lefolytatásával kifelé meg akarták mutatni, hogy az újvidéki eseményeket megtorolják, másrészt bennünket még akkor is szabadlábban hagytak, halállal is büntethető cselekmény miatti eljárás során, amikor már Zöldy megszökött, mert még azon a tárgyaláson sem rendelték el a le-tartóztatásunkat.

A hűtlenség vádját abszurdnak tartottam. Meg-ítélésem szerint azt Babós azért csinálta, hogy érde-meket szerezzen, mert ő volt a hadbírószági külön bíróság vezetője, amikor a délvidéki kommunista perekben a halálos ítéleteket meghozták, és nyilván ezek miatt a várható fordulathoz a maga részére jó pontokat akart szerezni.

Több alkalommal panaszkodtam ezen eljárás miatt Kéri Kálmán ezredesnek és a honvédelmi miniszter szárnysegédjének, ő vigasztalt, hogy nem lesz sem-mi baj. Egy alkalommal, amikor tőle lejttem, Új-szászi vezérőrnagy mondotta nekem nevetve: »miért nem szöktök meg, azért hagynak titeket szabadon, hogy elmehessetek«, ő akkor államvédelmi hivatal-nál, a Belügyminisztériumban katonai vezetőként volt beosztva.⁸⁵

Újszászi vezérőrnagy, az Államvédelmi Központ veze-tője, a magyar kémelhárítás irányítója nyilván tudta, mit beszél. Így „számolt le” a Kállay-kormány az újvi-déki vérengzés főbűnőseivel. Az itthon maradt tizenegy csendőrtiszt ügye nem volt olyan fontos, azokat tíztől tizenöt évig terjedő fegyházra ítélték. Büntetésükből le is töltöttek pontosan két hónapot, amikor Magyarorszá-got megszállták a német csapatok.

A Kállay-kormány magatartása az újvidéki vérengzés főbűnőseivel szemben önmagában is felháborító. Még inkább felháborító, ha tudjuk, mit műveltek a karhatal-

mi szervek Bácskában partizánellenes tisztogatás címén, mialatt az újvidéki gyilkosok itt, Magyarországon szabadon éltek világukat. A három főbűnös elleni látszatintézkedések idején nagyon is valóságos és kemény intézkedéseket hoztak a bácskai partizángyanús egyének ellen. Az intézkedések nyílt és brutális jellege politikailag is káros volt, ezért a vallás- és közoktatásügyi miniszter kérte a honvédelmi minisztert, hogy legalább ne feltűnően csinálják a letartóztatásokat:

„Több ízben előfordult, hogy honvéd igazságügyi hatóságok főleg visszacsatolt területeken különböző tiltott politikai szervezkedésben való részvétellel vagy egyéb államellenes bűncselekménnyel gyanúsított s a felügyeleti hatásköröm alá tartozó tanárok, tanítók, tanulók, illetve lelkészek ellen különböző intézkedéseket foganatosítottak, őket előállították, letartóztatták, ellenük bűnvádi eljárást foganatosítottak anélkül, hogy intézkedésükről, illetőleg azoknak okairól a tanügyi, illetve egyházi hatóságokat értesítették volna, illetőleg a bűnvádi eljárásban hozott érdemi határozatot és annak indokolását ezekkel a hatóságokkal közölték volna . . .

Több ízben előfordult az is, ugyancsak főleg a visszacsatolt és visszafoglalt területeken, hogy a honvédhatóságok az iskolában a tanulóifjúság előtt állítottak elő, illetve tartóztattak le tiltott politikai szervezkedésben való részvétel vagy bűncselekmény gyanúja miatt tanárokat, tanulókat az iskolai hatóságok előzetes értesítése nélkül, sőt anélkül, hogy az iskolai hatóságok kérésére az intézkedésükről felvilágosítást adtak volna. Az ilyen előállításoknak, letartóztatásoknak az iskolában, az ifjúság színe előtt való teljesítése nemcsak nevelési szempontból helyrehozhatatlanul káros, hanem az amúgy is feszült nemzetiségi légkörben a nem magyar ajkú ta-

tanulóifjúság körében nem kívánatos feltűnést eredményeznek és hálás anyagot szolgáltatnak az ellenes hírvetésnek is. Véleményem szerint indokolt volna a honvédhatóságokat kifejezetten utasítani arra, hogy amennyiben arra törvényes hatáskörükben szükség van — előállításokat, letartóztatásokat az iskolákban és a tanulóifjúság színe előtt a lehetőséghez képest ne foganosítsanak, hanem ezeket a kényszerintézkedéseket az előállítandó vagy letartóztatandó személy lakásán, a feltűnéskeltés mellőzésével hajtsák végre.”⁸⁶

A bácskai tanárokat és tanulókat feltűnést keltő módon tartóztatták le, miközben az újvidéki pogrom főbűnőseit — ugyancsak feltűnést keltő módon — szabadlábban hagyták. Mialatt folydogált a főbűnösök elleni kirakatper, a honvédvezérkar főnökének bírósága Újvidéken, 1943 október második felében, tehát tizenhat nap alatt, 113 személy ellen hozott ítéletet államellenes tevékenység címén. Közülük egyet kötél általi halálra, ötöt életfogytiglani fegyházra, a többi összesen 505 évi és 8 hónapi fegyházra, illetve börtönre ítélték. Megjegyezzük, hogy az elítéltek között 13 magyar nemzetiségű volt.⁸⁷ Feketehalmy-Czeydnerék szökésének napjaiban pedig az MTI közli a TASZSZ 1944. január 23-i genfi jelentését a megtorlásokkal kapcsolatban:

„Ideérkezett hír szerint a napokban Novi Sadban 25 embert a vojvodinai magyar kormányzó intézkedésére kivégeztek. Köztük volt egy pap is. A vád az volt, hogy magyarellenés híreket terjesztettek. A valóság az, hogy nyíltan megmondták, hogy az 1942-i Novi Sad-i vérengzést a Horthy-banda szervezte, a pap pedig az évfordulón ártatlanokért imádkozott. (MTI)”⁸⁸

„Jóvátétel”

Úgy véljük, nem szorul további magyarázatra, hogyan képzelte el a Kállay-kormány a vérengzés főbűnöseinek megbüntetését. Most már csak azt nézzük meg, hogyan képzelte el a „jóvátétel” másik oldalát, a pogrom alkalmával okozott sokmilliós anyagi kár megtérítését. A problémával a minisztertanács 1943. szeptember 14-i ülése foglalkozott:

„A belügyminiszter úr előadja, hogy a miniszterelnök úrral egyetértésben augusztus hó elején megbízta Balla Pál miniszterelnökségi miniszteri osztályfőnököt és Nagy Valér rendőrfőtanácsost, hogy Bács-Bodrog vármegye déli területein és Újvidék városban történt általános igazoltatások során előállott károkat irassák össze. Ezen összeírás célja az volt, hogy a kormányzat lássa, hogy a szóban forgó razziákkal kapcsolatban milyen természetű és mily összegű kárigénnyel kell számolnia.

Hangsúlyozza a belügyminiszter úr, hogy ezen összeírásnak egyelőre kizárólag informatív jellege volt, és semminemű kötelezettséget a kormányra nézve nem jelentett.

Bejelenti előadó miniszter úr, hogy az összeírás augusztus végével elkészült, és ennek adatai alapján a kormány most már képet alkothat magának arról, hogy a bejelentett igények milyen anyagi keretek között mozognak.

Előadó miniszter úr felhívására Balla Pál miniszterelnökségi miniszteri osztályfőnök előadta, hogy a kárigények két fő csoportba foglalhatók:

1. Az eltűnt ingóságok, az ingatlanokat ért rongálások és az elmaradt haszonból eredő károk, amelyek bejelentett összege 5 676 450 pengőt tesz ki.

A kártérítés második csoportját azok a bejelen-

tések alkotják, amelyek az elhunyt családfő után tartásdíjként igényelhetők, ezeknek összege évi 635 000 pengőt tesz ki. Ez az összeg 8 éven keresztül volna fizetendő, amely idő alatt az igényjogosultak eléri a keresetképes életkort.

Külön csoportot képeznek azok az esetek, amidőn a hátramaradt családfenntartó vagy eltűnt által élvezett jogosítványok (trafik, italmérési engedély stb.) valamely családtag részére való engedélyezését kérik.

Az első két csoportba tartozó igények összege — a második csoportba bejelentett igényeket 8 évre számítva — körülbelül 10 000 000 pengőt tesznek ki.

Balla Pál miniszterelnökségi miniszteri osztályfőnök előadása nyomán felvetődött még az a kérdés is, vajon nem kellene-e az eltűntek mielőbbi holtá nyilvánítása érdekében rendelkezést hozni.

A miniszterelnök, a pénzügyminiszter úr és Lukács Béla tárca nélküli miniszter úr felszólalása után előadó miniszter úr javaslatára

akként határoz a minisztertanács, hogy Balla Pál miniszterelnökségi miniszteri osztályfőnök elnöklete alatt egy újabb bizottság küldetik ki, amelynek feladata a bejelentett kárigények egyenkénti kivizsgálása és a kárösszegek pontos megállapítása lenne. A bizottságba, amely az illetékes árvaszékek bevonásával alakíttatik meg, a belügyminiszter úr, a pénzügyminiszter úr, valamint az igazságügyminiszter tagokat delegálnak.

Végül a minisztertanács határozatilag kimondja, hogy természetesen kártérítésben részesítendőek azok a magyar nemzetiségű károsultak is, akik az ismert események folyamán a partizánok támadásai során károsultak vagy egyébként, továbbá életüket veszítették.”⁸⁹

A Kállay-kormány kártalanítási akcióját megszakította az a körülmény, hogy 1944. március 19-én a németek megszállták az országot és Kállayt Sztójay Döme váltotta fel a miniszterelnöki székhelyben. A német katonai megszállás és a németeknek egyértelműen elkötelezett Sztójay-kormány hatalomra jutása kérdésessé tette a kártalanítási akció további sorsát. Erre vonatkozóan a kártalanítás lebonyolítására kiküldött miniszterközi bizottság vezetője 1944. április 27-én jelentést terjesztett a miniszterelnök elé, amelyben az akció addigi menetét foglalja össze, és a további teendőkre nézve utasítást kért:

„A fentiek előrebocsátása után bizszelettel javasolom nagyméltóságodnak, méltóztassék a minisztertanács állásfoglalását kieszközölni a tekintetben, hogy a bizottság működését továbbra is folytassa-e.

Ami az akciónak a zsidók irányában való folytatását illeti, e tekintetben mindenestre mérlegelést igényel az a kérdés, vajon ez összhangban állana-e a zsidókra vonatkozó újabb kormányintézkedések szellemével. Ellenben az akció lebonyolításához fűződő, különösképpen nemzetiségpolitikai vonatkozású szempontokra figyelemmel ezt kívánatosnak vélném, ha a bizottság a működését legalábbis a nem zsidó károsultak ügyeinek elintézéséig tovább folytathatná. Számolni kell ugyanis azzal, hogy az akciónak jelen stádiumában való félbeszakítása — amikor a káresetek jelentős része már elintézését nyert — nagyfokú méltánytalanság lenne azokkal szemben, akiknek az ügyével a bizottság eddig még nem tudott foglalkozni. Ezenfelül ez az intézkedés a kormányzat nemzetiségi politikájában bekövetkezett olyan irányváltozás látszatát is keltené, amely nemzetiségeink körében súlyos — sőt, a szerb nemzetiséghez tartozók körében immár alig kiküszöbölhető — visszahatást idézne fel.”⁹⁰

A kártalanítási akcióval a Kállay-kormánynak elsősorban politikai céljai voltak, ugyanúgy, mint az újvidéki pogrom főbűnösei elleni hadbírószági „eljárással”, Noha a károkat még 1943 augusztusában összeírták, a pénzügyminiszter pedig október elején a miniszterelnök rendelkezésére bocsátott 2 000 000 pengő hitelt a kártalanítások céljára, 1944. február 22-ig mégis mindössze 28 120 pengőt fizetett ki a károsultaknak. Ez összeg kifizetése olyan egyének részére történt, akiknek károsodása az 1000 pengőt nem haladta meg. A kis káresetek pedig az összes kárnak csekély töredékét alkották. Nem kaptak kártérítést azok, akiktől 1000 pengőnél nagyobb értékű holmi vagy készpénz tűnt el. Az özvegyek és árvák eltartási igényjogosultságát megállapították, de a megállapított kártérítést havi részletekben utalványozták, így azok legfeljebb a jelentés időpontjáig esedékes részletet kapták meg. A zsidók kártalanítása függőben maradt, és ismeretes, hogy mi lett a sorsuk.

A későbbi fejleményekből tudjuk, hogy a Sztójay-kormány tovább folytatta a kártalanítási akciót, mert leállítani politikailag nagymértékben káros lett volna. A folytatás azonban méltó volt a kezdethez. Az eredeti elgondoláshoz híven a kártalanítási akcióba bevonták azokat, akik az események folyamán „a partizánok támadásai során károsultak”. 1944 őszéig, amikor végre sor került a Bácska kiürítésére, összesen néhány százezer pengőt fizettek ki kártalanítás címén. A fennmaradó összeget a miniszterelnök, mint fel nem használható maradványt, visszautalta a pénzügyminiszternek.⁹¹

Egy s más a németekről

Amikor a háború a tengelyhatalmak számára kezdett kedvezőtlenül alakulni, a németek Horthyék „országgyarapításaiért” újabb számlát nyújtottak be. Tekintettel arra, hogy Jugoszlávia egész területén fellángolt a par-

tizánharc, s az ellenük folytatott „tiszogató hadműveletek” nagy német egységeket kötöttek le, ebbe Magyarországot is be akarták vonni. 1943 elején a német hadvezetőség azzal a kéréssel fordult a magyar kormányhoz, hogy bocsásson rendelkezésére ebből a célból megfelelő számú magyar hadosztályt. A németeknek nagy könnyebbséget jelentett volna katonailag, ha a Balkánon partizánháborúval lefoglalt hadosztályokat a keleti frontra átdobhatják, és a szerbiai megszálló csapatokat magyarokkal helyettesíthetik. A kérésnek azonban ennél sokkal nagyobb politikai jelentősége volt a magyar külpolitika jövőjét illetően. Most nyíltan színt kellett vallani a magyar kormánynak: őszintén és fenntartás nélkül támogatja-e a németeket vagy nem. 1943-ban, amikor nyilvánvaló volt, hogy a tengelyhatalmak a világháborút elvesztették, a csatlós államok mindannyian a szövetséges nagyhatalmak felé kezdtek orientálódni. Olaszország kilépett a háborúból, és az angolszászok balkáni partraszállásának gondolata még reális volt, a németek — érthető módon — nyílt színvallást követeltek. Ezért szorgalmazták a Balkán felé a nemzeti ellentétek szítását.

A Balkán magyar csapatokkal történő megszállására vonatkozó német kéréssel a minisztertanács foglalkozott:

„A magyar kormánynak a legsúlyosabb aggályai vannak a német hadvezetőség kérésének teljesítésével szemben. Ezen aggályok következőkben foglalhatók össze:

1. A szerb néphez való viszonyunk számunkra mindig nagy jelentőséggel fog bírni, mert szomszédaink, és nálunk tekintélyes kisebbséget alkotnak. Tagadhatatlan, hogy a zsablya—újvidéki események a két nép viszonyát súlyosan megterhelték. E téren javulást csak mindkét részről kívánt és előmozdított hosszabb nyugalmi periódus hozhat. Bármiképpen

alakuljon is a háború további folyama és vége, a két nép egymás mellett fog maradni és most, a Trianonban elvesztett, Jugoszláviához csatolt területek visszavétele után, távolról sem magyar érdek, hogy a szerb gyűlölettel viselkedjék a magyarral szemben. Kormányzó úr őfőméltósága hadiparancsa, mely csapatainknak régi magyar területekre való bevonulását bevezette, hangsúlyozza, hogy nincs vitánk a szerb néppel, és vele békében akarunk élni, a bevonulás határát pedig a főméltóságú urunk hadparancsa azokkal a szavakkal szabta meg, hogy: »Előre az ezeréves határokig!«

2. Nem képzelhető el, hogy egy, az elmúlt események emlékével súlyosan terhelt magyar megszálló hadsereg szerbiai bevonulása minden zavaró incidens és az ezzel elkerülhetetlenül együttjáró megtorlás nélkül folyják le. Bizonyosra vehető, hogy a Moszkva szolgálatában álló partizánok provokálni fogják megszálló csapatainkat, minek következtében ezek kénytelenek volnának megtorlásokkal reagálni.

3. Nagyon kétséges, hogy a Szerbiába kiküldött csapategységeink felett meg tudjuk-e tartani a rendelkezés jogát. A német hadvezetőség a szerbiai okkupáció legfelsőbb katonai vezetését minden körülmény között továbbra is a saját kezében fogja megtartani. Ez egészen természetes is. A megszállásra leküldött divíziók az anyaországtól el lennének vágva. Szoros kapcsolat fenntartása vagy horvát, vagy bánáti területen keresztül történhetne csak. Ebben a körülményben is rejlik konfliktus lehetősége Horvátországgal, illetőleg magával Németországgal.”⁹²

A németeknek arról a törekvéséről, hogy a magyarok és a szerbek közötti ellentéteket, ha lehet, még tovább fokozzák, Bolla belgrádi főkonzul írja 1943. január 28-án kelt jelentésében:

„Rendkívül megrontotta a viszonyt a magyarok és szerbek között az újvidéki eset. Ekkor keletkezett a Bánátban az a mondás, hogy a magyarok internaló tábora a Duna és a Fekete-tenger, ami célzás volt arra, hogy az újvidéki vérengzés áldozatait a Dunába dobták. Valóságos magyargyűlölet kapott lábra a szerbek között, *mit a németek még iparkodtak szítani.*”⁹³

Egyébként ezt a törekvést illetékes német diplomáciai személyiségek sem titkolták. Bede István, a bánáti magyar kisebbség sérelmeinek kivizsgálására kiküldött bizottság magyar tagja jelentésében Benzler belgrádi német követtel, illetve Vlada Ilics dúsgazdag szerb földbirtokossal és nagyiparossal folytatott beszélgetéseit írja le. A jelentés ide vágó részleteit közöljük:

„Hogy mi** a Bácskában mit csinálunk, az a mi dolgunk, s neki*** ahhoz semmi köze. Minden esetre feltűnő azonban »die Kursänderung seit Zsablya—Újvidék«.**** Éppen ma hallotta, hogy Bácskában most egyre-másra nyílnak meg a különböző, eddig betiltott szerb egyesületek. Ebbe ő természetesen nem szólhat bele. Más azonban a helyzet a Bánátban, ahol neki szava van és módja is arra, hogy szükség esetén közbelépjen. Tudja, hogy a bánáti magyarok és szerbek között is közeledés tapasztalható. Ez a barátkozás helyenként már olyan méreteket ölt, hogy nyilvános demonstrációktól sem riad vissza. Így jelentették neki például, hogy a közelmúltban Pancsován járt a magyar leventemozgalom egyik vezetője, Kudriczi vezérőrnagy, aki banketteken ün-

* Az én kiemelésem. — B. J.

** — ti. a magyar kormány.

*** — Benzlernek.

**** Magyarul: az irányváltozás Zsablya—Újvidék óta.

nepeltette magát, beszédeket mondott, melyek kinos hatást váltottak ki az ottani németiség körében. Kudriczi már annyira túltette magát azon a tényen, hogy Bánát német katonai megszállás alatt álló terület, hogy még arra sem érdemesítette az ottani illetékes hatóságokat, hogy megérkezését az idegenrendészet nemzetközi szabályainak megfelelően bejelentette volna. Ezzel csak alkalmazkodott a bánáti magyarok és szerbek magatartásából egyre jobban kiérezhető azon felfogáshoz, hogy a németeket már ignorálni lehet, hiszen regime-jük a Bánátban már nem tart soká. Benzler ezzel bizonyára a bánáti szerbek között elterjedt legújabb köszöntési módra célzott, amikor is ezek karlendítéssel egyidejűleg »jó malc«-t mondanak, ami magyarul annyit jelent: »Még egy kis ideig!« A dolgok ilyen fejlődése a Bánátban — tette hozzá Benzler követ — természetesen nem lehet számára közömbös. Mint ahogy nem lehet a birodalmi kormány számára sem érdektelen az a körülmény, hogy magyar kormánytényezők és Nedićek között is tapogatózások folynak a szerb—magyar viszony szívélyesebbé tétele céljából.”⁹⁴

A magyar szerb közeledés iránti gyanakvás vehető ki Bede Istvánnak Vlada Iliccsel folytatott beszélgetéséből is:

„A viszony normalizálására ajánlatot tettek német részről is, aminthogy az olaszok és bolgárok is közeledési szándékaikról tettek bizonyosságot. Kérdésemre, hogy egy ilyen nagy keresletnek örvendő partnernél lehetnek-e nekünk kilátásaink, azt monddta,* elsősorban maguknak! Nehogy félreértsem, mindezt csak azért monddta el, hogy helyesen ítéljük meg a Nedić-kormány helyzetét, és lássuk a

* Vlada Ilics.

tennivalókat is. Újvidék egy borzasító választó fal; hogy ezen keresztül kezet nyújthassunk, még sok mindent meg kellene tennünk. Elsősorban a bűnösöket kellene végre megbüntetni! Újvidékért a Bárdossy-kormány felelős, a jóvátételt a Kállay-kormány gátlás nélkül megvalósíthatja! Újvidékért a szabályai szerb lázadók a felelősek — mondtam. Különben is Újvidék likvidálása érdekében nekik is kell koncessziókat tenni, különben a holtpontról nem fogunk elmozdulni. A magyar—szerb közeledés mindkét népnek egyformán érdeke, tehát nem lehet mindig csak az egyik résztől a gesztusokat elvárni. Különben is éppen a nagydobra vert gesztusok dolgában a jövőben ajánlatos lesz kissé több óvatosságot tanúsítani, mert tudomásom van róla, hogy német részről erős gyanakvással kísérik közeledésünket.”⁹⁵

Bolla belgrádi magyar főkonzul 1943. július 23-án kelt jelentésében arra a megállapodásra jut, hogy a németek minden magyar—szerb közeledés útját el akarják zárni:

„A magyarbarát érzelmeiről ismert Nikola Beslic volt jugoszláv közlekedésügyi miniszter, ki jelenleg a bánáti Perlaszon él teljes visszavonultságában, a napokban Belgrádban járt abból az alkalomból, hogy a németek ismét felajánlották neki a közlekedésügyi tárcát, melyet azonban Beslic ezúttal is visszautasított. Beslic Belgrádban egy közös ismerősüknél tett látogatást, kinek elmondotta, hogy nem mert engem felkeresni, mert a németek minden lépését figyelik, különösen, ha abból valamelyes magyar—szerb közeledésre lehetne következtetni. Elmondotta továbbá, hogy ő dr. Váradyval már megállapodott abban, hogy a barátsági szerződés szellemének megfelelően továbbra is együtt dolgoznak a

Bánátban a magyar—szerb barátság ápolásán, azonban a németek minden közeledési kísérletet a két nép között megakadályoznak.”⁹⁶

A németek előtt világos volt, hogy a magyar—szerb viszony normalizálódása egyelőre csak németellenes alapon valósulhatna meg, ezért ellenezték. Annak idején érdekük volt, hogy Magyarország felrúgja a Jugoszláviával kötött örök barátsági szerződést: felvonulási területet és szilárd háttérrel biztosítson Jugoszlávia lerohanásához. A magyar uralkodó köröket lekenyerezték a Bácskával, de a Bánátot — esetleges további zsarolás végett — megtartották maguknak. Természetesen Bácskát sem adták ingyen. Arra törekedtek, hogy a magyar kormány elszakítson minden szálát, amely Jugoszláviához kötheti, és a balkáni akcióban visszavonhatatlanul és félreérthetetlenül elkötelezze magát a németek oldalán. Ily módon érthető, hogy a németeknek nagyon jól jött a zsablya—újvidéki tömegmészárlás, amellyel a magyar uralkodó osztályok újabb súlyos tanúbizonyságot tettek a fasiszta Németország mellett. Az is érthető, hogy a szökevény főbűnösök: Feketehalmy-Czeydner, Grassy és Deák, továbbá Zöldy Németországban találtak menedéket, hiszen a németek igazán hálásak lehettek Újvidékért. Németország befogadta őket, és nem adta ki a magyar kormánynak. A szökés végrehajtásába belejátszott a német titkosszolgálat is, amint Grassynak a népbíróságon tett vallomásából kiderül:

„Amikor Zöldy nem jelent meg a tárgyaláson, Deák és Czeydner rábeszéltek a szökésre, még aznap délután gépkocsin Csorna és Mosonszentjános között a határra mentünk, ott Albrecht főherceg uradalmának egyik tisztviselője várt kocsival, és egy dűlőúton keresztül Ausztráliába* vittek, a határ

*Elírás: helyesen Ausztria.

mindkét oldalán Albrecht birtoka volt. A határ melletti legelső vámhivatalból Czeydner egy telefont felhívott, nemsokára gépkocsi jött értünk, Bécsbe kerültünk egy szállodába, ott Zöldyvel találkoztunk, és közölték velünk, hogy a német kormány vendégei vagyunk. Detektív őrzött bennünket, és a szállodai emeletet nem hagyhattuk el. Innen Stroblba kerültünk, ott Zöldy egy nap volt velünk, és általam nem ismert helyre távozott. Mi hárman az SS Hauptamtba mentünk, ahol Berger SS-tábornok a német kiképzőtáborokat látogatta meg velünk. 1944 áprilisában gépkocsin, Czeydner nélkül, aki egy bécsi kórházban maradt, Budapestre jöttünk vissza, itt a HM-ben jelentkeztünk írásban, nekem nyugdíjazásomat kellett kérnem, Deák már nyugdíjas volt, és nyugdíjaztatásom 1944 június, illetve augusztus táján megtörtént.”⁹⁷

Grassy vallomásához annyit lehetne még hozzátenni, hogy Feketehalmy-Czeydnerrel együtt Németországban mindketten beléptek az SS-be, tábornoki rangot kaptak és SS-tábornoki egyenruhában jöttek haza. A Szálasi-puccs után Beregffy-Berger nyilas honvédelmi miniszter helyettese Feketehalmy-Czeydner Ferenc lett, akit Szálasi 1944. január 1-i visszamenőleges hatállyal vezérezredessé léptetett elő. Grassy hasonló körülmények között lépett elő a ranglétrán: altábornagyi rendfokozattal vette vissza a hadsereg, és ő szervezte meg a hírhedt „Hunyadi” SS páncélgránátos hadosztályt.⁹⁸

A németek szerepével kapcsolatban végül még egy mozzanatra utalunk. Feketehalmy-Czeydner az újvidéki események előtt és után többször olyan kijelentést tett, hogy ő a németek főembere a Délvidéken.⁹⁹ A körülményeket összegezve nagyon indokolt az a feltevésünk, hogy az újvidéki pogrommal a magyar hadsereg és a csendőrség elsősorban a németeknek tett jó szolgálatot.

Ki a felelős?

Újvidékért elsősorban a hazaáruló magyar uralkodó osztályok felelősek, amelyek eladták az ország függetlenségét a németeknek. Az igazságot a Kommunisták Magyarországi Pártja mondta ki az újvidéki események kapcsán 1942 februárjában megjelent röpiratában:

„Magyarok!

Munkások, parasztok és polgárok!

Délvidéken több ezer polgári lakost ítélet nélkül végézték ki Horthy hóhérlégényei. Gépfegyverrel lekaszabolták két délvidéki falu ártatlan lakosságát. Újvidék tiltakozását vérbe fojtották, és számtalan békés polgárát legyilkolták. Ma Újvidék, szerbek, horvátok és zsidók, holnap a háborúval és nyomorral elégedetlen magyar nép kerül a puszkacső elé.

Ki felelős ezért?

A Bárdossy-kormány kapitulációs politikája . . .

Abba kell hagyni a háborút!

Szakítani kell Magyarország elnyomóival! Ki kell lépni a háromhatalmi szövetségből. Ez a szövetség Magyarország életét, véréit és nemzeti becsületét veszi el. Együtt kell haladnunk a szovjet—angol—amerikai szövetséggel. Ez a demokratikus világszövetség, amelyhez már 26 nemzet csatlakozott, célul tűzte ki az európai reakció megsemmisítését és biztosítani akarja a népek önrendelkezését.

Olyan kormányt az ország élére, amely szembeáll a német elnyomókkal, és megvalósítja ezeket a követeléseket!

Egyesítsük a nemzet erejét az ország ellenségei és árulói ellen!

Össze kell fogni minden magyarnak, hogy megszabaduljunk a német hódítóktól, hogy lerázzuk a nemzet testéről az áruló labancokat: a nyilasokat,

Imrédyéket, Bárdossyékát. Félre kell tenni mindent, ami megoszthat bennünket. Együtt kell haladni a velünk együtt élő népekkel a közös ellenség ellen — a közös szabadságért.

A német elnyomás és feudális maradványok alól felszabadulva fellendül a magyar ipar, új nyersanyagokhoz jutunk, szabad út nyílik Magyarország demokratikus fejlődésének.

Németország gazdasági és katonai összeomlás előtt áll. Utolsó csepp vérünket akarja a hitlerizmus kiszívni, hogy meghosszabbítsa gyilkos életét.

Rövidítsük meg Magyarország háborús szenvedését!

Verjük vissza a német követeléseket! Emeljük fel szavunkat és harcoljunk egységesen a magyar szabadság-követelésekért:

Azonnali békét Magyarországnak!

Ki a háromhatalmi szövetségből!

Egy magyar katonát sem Hitlernek!

Bíróság elé a délvidéki vérengzés bűnöseit!

Önrendelkezést és egyenjogúságot a velünk élő nemzeteknek!

Magyar búzát magyar népnek! Le a drágasággal!

Több bért!

Földosztást! A parasztok adóhátralékának és bankadósságainak elengedését!

Független, szabad, demokratikus Magyarországot!

Kommunisták Magyarországi Pártja”¹⁰⁰

A zsablya—újvidéki véres pogrom óta 21 esztendő telt el. A történelem ítélte azóta a bűntett vétkesei felett.

A vérengzésben részt vett csendőrtisztek, az akció közvetlen irányítói: Feketehalmy-Czeydner, Grassy és társaik nem kerülhették el a sorsukat. A felszabadulás

után Jugoszláviában — részben Magyarországon is — a népbíróóságok vonták őket felelősségre. A vérengzés valamennyi közvetlen irányítóját vagy felelősét kötél általi halálra ítélték.

A vérengzésekért ugyancsak súlyos felelősség terheli Szombathelyi Ferenc akkori vezérkari főnököt. A karhatalmi akciót végrehajtó csendőr- és katonai egységek közvetlenül neki voltak alárendelve. Bűnrészes a vezérkari főnök ártatlan emberek ezreinek meggyilkolásában, mert, mint bebizonyosodott, tudott a hetek óta folyó atrocitásokról, de azokat nem akadályozta meg. Csak január 22-én este adott parancsot a vérengzés megszüntetésére, de ennek a parancsnak a végrehajtását sem ellenőrizte. A tömeggyilkosságban való bűnrészesség miatt a jugoszláv népbíróóság 1946-ban őt is kötél általi halálra ítélte.

De vétkesek az újvidéki mézszárlásban Horthytól lefelé az ellenforradalmi rendszer vezető közéleti figurái, Bárdossyig és Kállayig. Ma már valamennyien azon a helyen vannak, amelyet megérdemelnek: a történelem szemétdombján.

Mindenekelőtt és legfelső fokon pedig vétkes a magyar proletárok kiontott vérében fogant fasiszta ellenforradalmi rendszer. A magyar fasizmus bölcsőjétől, az orgoványi és siófoki tömegsíroktól kérlelhetetlen logikával vezetett a magyar nép gyötrelmes útja az újvidéki vágóhidig. A pogromok és internáló táborok, az orgoványok és újvidékek Magyarországa örökre a múlté.

Újvidéken a Horthy-fasizmus ejtett foltot a magyar nép becsületén. Odaát pedig a Petőfi-brigád magyar partizánjainak vére öntözte a Fruska Gora szelíd lankáit, s idehaza ezrével hullottak a kommunista mártírok, hogy nemzetünk jövőjét megmentsék, és becsületét tisztára mossák.

